

مقدمه‌ای تحلیلی و انتقادی بر مطالعه تطبیقی حقوق مسئولیت مدنی آمریکا

حسن بادینی*

دانشیار گروه حقوق خصوصی و اسلامی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

زهرا تخشید

دکتری حقوق از دانشگاه فوردھام

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۲/۱ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۷/۱۰/۱۷)

چکیده

با وجود پشتوانه غنی فقهی نظام مسئولیت مدنی ایران، تغییر شرایط زندگی اجتماعی موجب شده که این نظام بی‌نیاز از مطالعات تطبیقی و دستاوردهای حقوق خارجی نباشد. با عنایت به اینکه در چند دهه اخیر کانون تحولات مسئولیت مدنی، حقوق ایالات متحده آمریکا بوده است، تجربیات حقوق این کشور می‌تواند برای تحول نظام مسئولیت مدنی ایران استفاده شود. با این همه، با توجه به پیچیدگی حقوق مسئولیت مدنی آمریکا، پرسشی که مطرح می‌شود این است که پژوهشگر به‌هنگام مطالعه حقوق این کشور باید به چه نکاتی توجه کند و مهم‌ترین آسیب‌های این نوع مطالعات کدام است؟ در هم تنیدن حقوق فدرال و حقوق ایالات و تأثیر قوانین بر نظام مسئولیت مدنی و مفاهیم و اصطلاحات خاص نظام مسئولیت مدنی آمریکا که بیشتر باید محتوای آنها را درک کرد تا معنی ظاهری، جزو محدودیت‌ها و دشواری‌های پژوهش در این حوزه است. از طرف دیگر، نظام مسئولیت مدنی این کشور مبتنی بر ایده‌ها و چارچوب‌هایی است که بر اجرای قواعد و فروعات مسئولیت مدنی در دعاوی تأثیرگذار است: زیان‌دیده محوری، توجه به سیاست‌های بازدارندگی و توزیع ضرر با هدف تنظیم رفتار اجتماعی و بازاری تابعان حقوق و باز بودن دروازه مسئولیت مدنی، از جمله مهم‌ترین این ویژگی‌هاست. در این مقاله با ذکر مثال‌ها و موارد عملی نشان داده شده است که چگونه می‌توان از تجربیات حقوق این کشور برای تحول نظام مسئولیت مدنی ایران استفاده کرد.

واژگان کلیدی

بازدارندگی، توزیع ضرر، جبران خسارت، خطای معین بی‌احتیاطی، خسارات تنبیهی.

۱. مقدمه

هرچند در فقه اسلامی قواعد منسجم و ژرفی تحت عنوان ضمان قهری برای نظام مسئولیت مدنی وجود دارد و قانون مدنی ایران نیز از آن الهام گرفته است، اما تغییر شرایط اجتماعی و اقتصادی سبب شده که قوانین مبتنی بر حقوق خارجی مانند قانون مسئولیت مدنی، قانون بیمه اجباری دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی و ریلی، قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان خودرو، قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان و ... تصویب شود. از طرف دیگر، با اینکه در عمل به مسئولیت مدنی در حقوق ایران به‌عنوان شاخه‌ای لوکس از حقوق خصوصی نگاه می‌شود و مانند کشورهای غربی، به‌ویژه ایالات متحده آمریکا، نقش پررنگ و کاملی در تنظیم رفتار افراد و جبران کامل خسارت ندارد و مسائل مهمی که در کشورهای اخیر حل شده محسوب می‌شود، در حقوق ایران و در دادگاه‌ها در هاله‌ای از ابهام و تردید قرار دارد؛ مانند جبران خسارت معنوی با پول، جبران ضرر اقتصادی، جبران کامل خسارت در حوزه ضرر بدنی، صدور حکم نسبت به خسارت تنبیهی و توجه به کارکردهای پیشگیرانه و توزیعی مسئولیت مدنی در قوانین و آرای قضایی، اما از لحاظ نظری ادبیات وسیعی در قالب کتاب‌ها، مقالات و رساله‌ها شکل گرفته است که اغلب از مطالعات تطبیقی استفاده کرده و براساس آن پیشنهادهایی برای تحول نظام مسئولیت مدنی ایران ارائه داده‌اند (کاتوزیان، ۱۳۸۷؛ بادینی، ۱۳۸۴؛ صفایی و رحیمی، ۱۳۹۷؛ یزدانیان، ۱۳۹۵). در گذشته پژوهش‌های مربوط به مسئولیت مدنی بیشتر بر حقوق فرانسه متمرکز بود، اما در سال‌های اخیر حقوق کامن‌لا، به‌ویژه حقوق ایالات متحده آمریکا بیشتر مورد توجه قرار گرفته که یکی از دلایل اصلی آن پیشناز بودن و پویایی حقوق آمریکا در حوزه مسئولیت مدنی و تحقیقات گسترده‌ای است که در این زمینه صورت گرفته است. حقوق مسئولیت مدنی ایالات متحده آمریکا نه تنها بر سایر کشورهای کامن‌لا و مشترک‌المنافع تأثیرگذار بوده (Klar, 2011: 359-374)، پاره‌ای از نظام‌های رومی‌ژرمنی را هم تحت تأثیر قرار داده است، به‌نحوی که امروزه در حقوق فرانسه که از دیرباز در کنار حقوق آلمان مرکز تحولات حقوق مسئولیت مدنی در نظام حقوق نوشته بوده، بحث بر سر نفوذ حقوق آمریکا و «آمریکایی شدن حقوق مسئولیت» است (Schiller, 2001: 177-198).^۱ گسترش مطالعات تطبیقی مسئولیت مدنی براساس حقوق آمریکا در کنار مزایایی که دارد با کاستی‌هایی نیز همراه است

۱. از جمله دلایل عمده پیشناز بودن حقوق آمریکا می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: گستردگی جغرافیایی، جمعیت بالا، انقلاب صنعتی، رشد سریع فناوری، نظام اقتصادی آزاد، وجود شرکت‌های بزرگ صنعتی و تجاری، نظام آموزشی کارآمد و اختصاص بودجه مورد نیاز برای طرح‌های تحقیقاتی. یکی از دلایل میان‌رشته‌ای شدن مطالعات مسئولیت مدنی و حتی آرای قضایی در حقوق آمریکا این است که برای ورود به دانشکده حقوق و تحصیل در رشته حقوق تنها داشتن دیپلم کافی نیست، بلکه داشتن مدرک دانشگاهی در رشته دیگر مانند اقتصاد، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی، فلسفه، روان‌شناسی، تاریخ و غیره ضروری است (مختاری، ۱۳۸۰: ۵۷-۵۴).

که در این مقاله به آن پرداخته می‌شود. پرسش اصلی این است که در حقوق ایران در زمینه مطالعات تطبیقی حقوق مسئولیت مدنی که بر اساس حقوق آمریکا صورت می‌گیرد، باید به چه نکاتی توجه کرد و مهم‌ترین آسیب‌های این نوع مطالعات کدام است؟ فرضیه مقاله این است که شناخت دقیق حقوق مسئولیت مدنی در آمریکا و مفاهیم و اصطلاحات حقوق این کشور و نیز درک شرایط اجتماعی و اقتصادی ایران و آمریکا ضرورت‌های لازم برای مطالعه تطبیقی و پیوند حقوقی است. امری که در برخی از پژوهش‌های صورت‌گرفته در حقوق ایران به آن کمتر توجه شده است. در این پژوهش علاوه بر اینکه به برخی از اشتباهات رایج مطالعه تطبیقی با حقوق مسئولیت مدنی آمریکا اشاره می‌شود، راهکارهایی نیز به‌منظور مطالعه روشمند حقوق این کشور ارائه می‌شود.

۲. الزامات مربوط به شناخت حقوق آمریکا

۲.۱. لزوم توجه به حقوق ایالات و قوانین فدرال

با تصویب اعلامیه استقلال، آمریکا در سال ۱۷۷۶ به کشوری مستقل تبدیل شد. ایالت‌های مستقل این کشور نوپا برای ادامه سیستم حقوقی خود قوانین کامن‌لای انگلستان را به رسمیت شناختند و قوانینی را تحت عنوان قوانین^۱ پذیرش به تصویب رساندند که مطابق آن صریحاً قوانین کامن‌لای انگلیس را به‌عنوان بخشی از قوانین خود پذیرفتند و با امضای قانون اساسی واحد از سال ۱۷۸۹ تبدیل به ایالات متحده آمریکا شدند. با این همه، ایالات متحده آمریکا سیستم کامن‌لای محض نبوده و کنگره قوه قانونگذار فدرال این کشور است که در امور گوناگون قوانین مختلفی را تصویب می‌کند^۲ (Ewald, 2001: 1087). علاوه بر قوه قانونگذار فدرال، هر ایالت نیز به‌دلیل سیستم فدرال دارای قوه قانونگذار، قوه قضاییه و قوه مجریه جداگانه است.^۳ این قوا مستقل از قوای فدرال عمل می‌کنند و تنها در صورت وجود عنصر فدرالی امکان شکایت در دادگاه‌های فدرالی مطرح می‌شود. قوه قانونگذار ایالتی نمی‌تواند قانونی را در تعارض با قانون اساسی یا قوانین فدرال تصویب کند.

مسئولیت مدنی در آمریکا به‌طور عمده کامن‌لای باقی مانده و در پاره‌ای موارد قوانین فدرالی مرتبط با مسئولیت مدنی به تصویب رسیده است.^۴ اما باید توجه داشت که هر ایالت دارای حقوق کامن‌لای مخصوص به خود است. هرچند ایالات به‌دلیل شباهت‌ها گاه به رویه قضایی

1. reception statues.

2. William B. Ewald, What's So Special About American Law?, 26 Okla. City U. L. Rev. 1087 (2001)

۳. این شیوه در اصل ۴ قانون اساسی آمریکا مقرر شده است. ایالت‌های مختلف آمریکا حتی هر یک دارای قانون اساسی مجزای خود نیز هستند که البته نباید در تناقض با قانون اساسی فدرال آمریکا باشد.

4. Federal Tort Claim

یکدیگر اشاره می‌کنند، اما الزامی در پیروی از رویه‌های دیگری ندارند و مستقل عمل می‌کنند. برخی از این ایالات مانند کالیفرنیا و لوئیزیانا تحت تأثیر نظام حقوق نوشته اروپا بوده‌اند و به همین دلیل در موضوعات گوناگون دارای قوانین مکتوب مانند قانون مدنی مدون هستند^۱ (Goldberg, 2012: 15).

نکته مهمی که باید به آن توجه کرد، تأثیر قوانین، به ویژه قوانین فدرال بر کامن‌لا و نحوه جمع آنها در دعاوی است. قوانین در حوزه‌های مختلف آنقدر گسترش پیدا کرده که تقریباً می‌توان گفت در هر دعوی مسئولیت مدنی یکی از طرفین می‌تواند به قانونی استناد می‌کند. از این رو، مفاهیم و نظریه‌هایی متأثر از قوانین شکل گرفته که توجه به آنها در مطالعات تطبیقی ضروری است؛ از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: ۱. «بی‌احتیاطی خودبه‌خود»^۲ که به معنی آن است نقض قانون به‌خودی‌خود به‌منزله نقض تعهد به مراقبت در دعاوی مبتنی بر خطای معین بی‌احتیاطی است و لازم نیست هیأت منصفه در این خصوص نظر دهد؛ ۲. دفاع مبتنی بر رعایت قانون^۳ که براساس آن زیان‌دیده به استناد رعایت قوانین و مقررات مربوط به ایمنی یا بهداشتی تقاضای معافیت از مسئولیت مدنی را می‌کند؛ ۳. «برتری قانونی»^۴ که مبتنی بر «قاعده تفوق»^۵ مندرج در اصل پنجم قانون اساسی ایالات متحده آمریکا است که اعلام می‌دارد: قانون اساسی و تمام قوانین و مقررات و معاهداتی که در اجرای قانون اساسی به تصویب رسیده، قانون برتر ایالات متحده آمریکا است و بر قوانین اساسی و عادی ایالات و کامن‌لا حکومت دارد. یکی از حوزه‌هایی که اعمال «قاعده تفوق» در آن با دشواری‌هایی روبه‌رو بوده، مسئولیت مدنی و به‌ویژه مسئولیت مدنی ناشی از عیب تولید بوده است. در خصوص سیگار، تجهیزات پزشکی، آفت‌کش‌ها، وسایل نقلیه و ... هم در سطح ایالات و هم در سطح فدرال قوانینی به تصویب رسیده که نحوه جمع آنها با یکدیگر در دعاوی یکی از چالش‌های رایج است. معمولاً قوانینی که در سطح فدرال به تصویب می‌رسد در ارتباط با الزامات مربوط به در پیش گرفتن اقدامات احتیاطی مربوط به ایمنی کالاها است و کمتر وارد بحث جبران خسارات ناشی از آن می‌شود. در هر حال اگر، در پرونده‌ای و در

1. GOLDBERG, SEBOK, ZIPURSKY, TORT LAW RESPONSIBILITIES AND REDRESS, 15 (3rd ed. 2012).

با وجود این، حتی در این ایالات نیز قوانین نوشته توسط دادگاه‌ها تفسیر و لازم‌التبع شده است. در میان پنجاه ایالت آمریکا، ایالت لوئیزیانا تنها ایالتی است که سیستم حقوق نوشته در آن حاکم است.

2. Negligence per se=Legal negligence.

3. The regulatory compliance defense

البته نظر غالب این است که رعایت قوانین و مقررات تنها اماره‌ای است بر اینکه خواننده به‌گونه‌ای معقول عمل کرده است و دفاع کامل محسوب نمی‌شود.

4. statutory preemption

5. Supremacy Clause

خصوص موضوعی هم قانون فدرال و هم قانون ایالتی یا قاعده مبتنی بر کامن‌لا وجود داشته باشد، خواهان یا خواننده دعوی مسئولیت مدنی می‌تواند به «قاعده تفوق» استناد کند و خواهان اعمال قانون فدرال شود (Geistfeld, 2014:957-1020).

گاه در برخی از پژوهش‌های تطبیقی فارسی به دلیل نداشتن شناخت کافی از سیستم ایالتی و فدرالی آمریکا، پرونده‌ای که در یکی از ایالات مطرح و مورد رسیدگی قرار گرفته، به‌عنوان حقوق ایالات متحده آمریکا معرفی می‌شود. ذکر عباراتی مانند «این نظریه غالب در آمریکاست» به جای «این نظریه حاکم در آمریکاست» می‌تواند در بسیاری از موارد احتمال اشتباهات ماهوی را کمتر کند. بدیهی است در صورتی که به ایالت‌هایی که آن نظریه، قانون حاکم بر آن ایالت است اشاره شود، تحقیق دقیق‌تر خواهد بود. البته گاه برخی ایالت‌ها در حوزه‌های گوناگون در آمریکا پیشرو بوده‌اند و یک پرونده به دلیل قوت استدلال یا نوآوری توسط سایر ایالات نیز مورد پذیرش قرار گرفته است. برخی قضات نیز با صدور آرای قوی شهرت ملی کسب کرده و در تمام ایالات از اعتبار برخوردارند؛ برای مثال در پرونده مک فیرسون^۱ (MacPherson v. Buick Motor Co.) که مربوط به نظریه قابلیت پیش‌بینی است، تعهد رعایت احتیاط تنها به دو نفر در یک رابطه محدود نیست، بلکه به اشخاصی که ورود ضرر نسبت به آنها قابل پیش‌بینی باشد نیز سرایت خواهد کرد. این رأی زمینه را برای ارائه نظریه مسئولیت محض تولیدکنندگان کالا به وجود آورد. تا قبل از این پرونده نظریه کامن‌لای انگلستان مبتنی بر پرونده وینترباتن^۲ سال ۱۸۷۳ (Winterbottom v. Wright) بود. در پرونده اخیر مردی که رانندگی کالسکه‌ای را در دست داشت، در اثر ایرادی که در چرخ کالسکه موجود بود، دچار سانحه شد و زخمی گردید. وی علیه شرکتی که چرخ کالسکه را تهیه کرده بود، طرح دعوی خسارت کرد. دادگاه با این استدلال که شرکت وظیفه‌ای در قبال شخص ثالث نداشته و تنها تعهد به رعایت مراقبت در برابر خریدار بی‌واسطه را داشته است، دعوی خواهان را رد کرد.^۳ با گذشت زمان دادگاه‌های آمریکا دعوی نقض تعهد مراقبت^۴ را که در مباحث پیرامون وجود تعهد^۵ مطرح می‌شود، تغییر دادند. نقطه عطف این تغییرات در رأی دادگاه دیوان عالی ایالت نیویورک بود که توسط قاضی کاردوزو^۶ در دعوی مک فیورسن در سال ۱۹۱۶ مطرح شد. در این پرونده در حادثه‌ای مشابه راننده ماشین «آقای مک‌فیورسن» به دلیل نقص فنی که در تایر ماشین وجود داشت، دچار سانحه شد و علیه شرکت سازنده آن طرح دعوا

1. MacPherson v. Buick Motor Co., 111 N.E. 1050 (N.Y. 1916).

2. Winterbottom v. Wright, 152 Eng. Rep. 402 (1842).

۳. این نظر به نظریه privity معروف بود.

4. Negligence

5. Duty

6. Benjamin N. Cardozo

کرد. دادگاه با این سؤال روبه‌رو بود که آیا تعهد مراقبت تنها در برابر خریدار مستقیم و در رابطه خریدار و فروشنده مطرح می‌شود یا به زیان‌دیدگان ثالث هم سرایت می‌یابد؟ قاضی کاردوزو در این پرونده بر این باور بود که تعهد مراقبت یک تعهد قانونی است که تا زمانی که ضرر قابل پیش‌بینی است، وجود خواهد داشت. این نظریه که موجب شهرت قاضی کاردوزو شد، به مرور زمان توسط سایر ایالت‌ها نیز مورد استناد قرار گرفت و به نظریه رایج در حقوق آمریکا تبدیل شد.^۱

۲.۲. لزوم توجه به مفاهیم و اصطلاحات خاص و ترجمه صحیح آنها

ترجمه صحیح حقوقی نیازمند تخصص است که خود شامل تسلط بر زبان مبدأ و مقصد و داشتن اطلاعات لازم در خصوص هر دو نظام حقوقی مبدأ و مقصد و شناخت دقیق موضوع ماهوی متون حقوقی است (عادل و رحیمی، ۱۳۹۷: ۳۲۰-۳۰۱). به‌عنوان مثالی از چالش ترجمه در حوزه مطالعات مسئولیت مدنی به ترجمه واژه negligence در ادبیات حقوقی ایران اشاره می‌شود. در حقوق مسئولیت مدنی آمریکا Tort of negligence یکی از دعاوی مبتنی بر کامن‌لا می‌باشد که قواعد آن براساس آرای دادگاه‌های ایالتی شکل گرفته است و نه براساس قوانین. Negligence به معنای خاص حقوقی امروزی خود یعنی «کوتاهی در رعایت تعهد مراقبت متعارف که در قبال دیگری وجود داشته و سبب ورود ضرر شود»^۲ (Goldberg, 2012: 47). واژه negligence به‌عنوان این دعوای خاص از بین سال‌های ۱۸۲۵ تا ۱۸۷۵ به‌طور گستره استفاده شد (Goldberg, 2012: 47). در حقوق آمریکا برای طرح دعوای negligence دست‌کم اثبات چهار عنصر ضروری است: ۱. وجود خسارت؛ ۲. وجود تعهد مراقبت؛ ۳. نقض این تعهد؛ ۴. سبب حقیقی و نزدیک بودن ورود خسارت. گاه ملاحظه می‌شود که دادگاه‌ها از واژه negligence به معنای خاص یکی از ارکان این دعوای یعنی نقض تعهد استفاده می‌کنند (Keeton, 1984:164). در این موارد negligence به معنی رکن نقض تعهد مراقبت است. این تفکیک در درک صحیح مفاهیم مسئولیت مدنی و دعوای آن ضروری است، با این حال به‌کرات در ادبیات حقوقی فارسی مشاهده می‌شود که نویسندگان بدون تفکیک این دو معنا صرفاً negligence را مترادف با تقصیر دانسته و در تعریف تقصیر به توضیحاتی که در تحت عنوان دعوای خاص مسئولیت مبتنی بر تقصیر در کتاب‌های حقوقی انگلیسی مطرح شده است، اشاره می‌کنند. برای مثال، برخی هرچند به خاص بودن این دعوای اشاره کرده‌اند، اشاره‌ای به تفکیک معانی نکرده و

۱. قاضی کاردوزو بعدها به‌عنوان قاضی دیوان عالی آمریکا انتخاب شد و تا زمان مرگ خود در سال ۱۹۷۳ قاضی این دیوان بود.

۲. "Legal negligence is failure to heed a duty of reasonable care owed to another that causes injury to that other."

عنوان می‌دارند که «در اغلب کتاب‌های معروف ذیل همین نام مباحث گسترده‌ای را به خود اختصاص داده است».^۱ این در حالی است که اختصاص مباحث گسترده در خصوص negligence لزوماً ارتباطی به توضیح پیرامون تقصیر نداشته و مباحث مربوط به طرح دعوی negligence است که یکی از ارکان آن نقض تعهد متعارف مراقبت است.

برخی دیگر نیز بدون اذعان به دعوی خاص negligence، در توضیح نظام حاکم بر مسئولیت مدنی در حقوق کامن‌لا نتیجه گرفته‌اند که «برای امکان طرح دعوی ناشی از مسئولیت مدنی چهار شرط لازم است: الف) وجود یک وظیفه یا یک تکلیف قانونی که فردی نسبت به دیگری عهده‌دار باشد؛ ب) نقض وظیفه یا تکلیف مذکور توسط شخصی که عهده‌دار آن است؛ ج) نقض تکلیف مذکور علت بلاواسطه یا نزدیک خسارات باشد؛ د) تحمل خسارت توسط زیان‌دیده...». این در حالی است این تعریف مذکور تنها تعریف یکی از موجبات مسئولیت مدنی در حقوق کامن‌لاست، نه آنکه «برای طرح دعوی مسئولیت مدنی» به‌طور کلی در آمریکا وجود این ارکان ضروری باشد.^۲

این سوءبرداشت ناشی از نداشتن درک کامل از نظام حقوق مسئولیت مدنی آمریکاست. برخلاف نظام حقوقی ایران (ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی) و برخی از کشورهای اروپایی مانند فرانسه که دعوی مسئولیت مدنی به‌طور کلی با وجود ارکانی شکل می‌گیرد، در آمریکا انواع مختلف دعوی مسئولیت مدنی وجود داشته که لزوماً ارکان مشترک ندارند. به همین دلیل، برخی نویسندگان حوزه مسئولیت مدنی در آمریکا این رشته را به گالری نقاشی تشبیه کرده‌اند که هر اثری از دیگری مجزا بوده و با دیگری متفاوت است. انواع دیگر دعوی حقوق مسئولیت مدنی در آمریکا مزاحمت، تجاوز به حریم شخصی، مسئولیت تولیدکنندگان کالاهای معیوب، اهانت و غیره را شامل می‌شود که برای طرح هر یک عناصر ویژه‌ای لازم است (Goldberg, 2010: 28).

توجه به این تفکیک در متون حقوقی آمریکا با روش‌های مختلفی صورت گرفته است: برخی از حرف بزرگ N برای بیان دعوی خاص Negligence استفاده می‌کنند و برخی negligence با n کوچک را به معنای بی‌احتیاطی به‌کار می‌برند. برخی دیگر به‌منظور آسان‌تر نمایاندن این تفکیک به‌جای استفاده از واژه negligence در توضیح یکی از ارکان این دعوا از واژگان نقض عهد^۳، سهل‌انگاری^۴ و تقصیر^۱ استفاده می‌کنند، درحالی‌که منظور، تعهد مراقبتی است که خواننده در این دعوا موظف به رعایت آن بوده است (Goldberg, 2012: 141).

۱. برای مثال ر.ک: قاسم‌زاده، ۱۳۷۸: ص ۳۳ به بعد.

۲. ر.ک: عباسلو، ۱۳۹۴: ۲۲.

3. Breach

4. Carelessness

به نظر می‌رسد نزدیک‌ترین ترجمه به ماهیت دعوی مذکور «مسئولیت مبتنی بر خطای معین بی‌احتیاطی» باشد (بادینی: ۱۳۸۹: ۸۳) و آن را «مسئولیت مبتنی بر نقض تعهد مراقبت» نیز می‌توان نامید.

۳.۲. لزوم استفاده از منابع صحیح و معتبر

با توجه به پیچیدگی نظام حقوقی آمریکا استفاده از منابع صحیح و معتبر حقوق این کشور و شناخت درجه مرجعیت منابع^۲ لازمه روایی و اعتبار هر نوع مطالعه تطبیقی در حقوق این کشور است. منابع حوزه مسئولیت مدنی مانند سایر شاخه‌های مطالعاتی حقوق در آمریکا به منابع اولیه^۳ و منابع ثانویه^۴ تقسیم می‌شود. منابع اولیه شامل آن دسته از منابعی است که قانون حاکم را بیان می‌کند (Nedzel, 2012:54)، اما منابع ثانویه منابعی‌اند که کمک می‌کنند تا قانون حاکم را بهتر درک کنیم. منابع اولیه شامل قانون اساسی، قوانین عادی و رویه قضایی آمریکاست.^۵ منابع ثانویه شامل نوشته‌های پژوهشگران است که از جمله مهم‌ترین‌ها شرح‌های قانون^۶، کتاب‌های کمک‌درسی به نام هورنبوک^۷، رساله‌ها^۸ و گزارش‌های حقوق آمریکا^۹، مقالات عملی پژوهشی^{۱۰}، کتاب‌های درسی معروف به کتب پرونده‌ها^{۱۱} و دایره‌المعارف‌هاست. در اینجا به‌طور مختصر به معرفی هر یک پرداخته می‌شود: ۱. منابع اولیه: همان‌طور که اشاره شد، آمریکا که کشوری با سیستم کامن‌لای مخصوص به خود است که گاه قانون حاکم بر یک مسئله حقوقی ترکیبی از قوانین مصوب مجلس قانونگذاری و رویه قضایی دادگاه‌هاست. قوانین نیز خود به دو شاخه قوانین فدرال و قوانین ایالتی تقسیم می‌شوند. مجموعه این قوانین به‌طور معمول به‌صورت رایگان در پایگاه‌های رسمی قوای مقننه فدرال^{۱۲} و ایالتی در دسترس

1. Fault
2. Weight of authority
3. Primary authority, primary resources
4. Secondary authority, secondary resources

۵. اشاره به قانون اساسی‌ها به دلیل آن است که همان‌طور که توضیح دادیم، سیستم فدرال آمریکا منجر شده تا هر یک از ایالت‌ها نیز قانون اساسی جداگانه خود را داشته باشند.

6. Restatements of Laws
7. Hornbooks
8. Treatises
9. American Law Reports
10. Law Review Article (Legal periodicals)
11. Case books

۱۲. برای دسترسی به مقررات فدرال به این سایت رسمی ر.ک:

<https://www.ecfr.gov>

است. دادگاهی فدرال و ایالتی آمریکا نیز پایگاه‌های اینترنتی دارند که تصمیمات خود را بر روی آن پایگاه‌ها قرار می‌دهند.^۱

۲.۴. منابع ثانویه

رساله‌ها و هورنوک‌ها بهترین کتاب‌های موجود برای یک پژوهشگر حقوقی است. این کتاب‌ها به‌طور معمول با نام نویسنده به شهرت می‌رسد و میان جامعه حقوقی قابل شناسایی است. در این مجموعه‌ها یک موضوع حقوقی به‌طور کامل بررسی و نظریات مشهور موجود در حقوق آمریکا در آن تحلیل می‌شود.^۲ البته با توجه به نحوه نگارش این کتاب‌ها سلیقه علمی نویسنده در مورد موضوع موردنظر روشن می‌شود (Armstrong, 2009:144)، این کتاب‌ها نه تنها قوانین و تئوری‌های حاکم را بیان می‌کنند، بلکه به توضیح آموزشی آنها نیز می‌پردازند که فهم یک موضوع را برای مخاطب آسان می‌کند. تفاوت این دو نوع منبع در آن است که هورنوک‌ها بیشتر مورد استفاده دانشجویان قرار می‌گیرند و اغلب توسط استادان دانشگاهی به نگارش درآمده‌اند، اما رساله‌ها بیشتر توسط وکلا و کسانی در امور غیر آموزشی مشغول هستند، به‌کار می‌رود^۳ (Nedzel, 2012:167). در کنار اینها برای شناخت دقیق حقوق مسئولیت مدنی مطالعه

۱. برای مثال برای دسترسی به آرای دیوان عالی آمریکا می‌توان به سایت رسمی این دیوان مراجعه کرد (<https://www.supremecourt.gov>). اما دسترسی به آرای قدیمی دادگاه‌ها که گاه بیش از صد سال قدمت دارند، در اکثر موارد توسط قوه قضاییه فدرال یا ایالتی آرشیو و به‌صورت چاپ‌شده موجود و قابل دسترسی است. هرچند ممکن است در ابتدا به‌نظر آید دسترسی به آرای قدیمی دادگاه‌ها کمتر ضروری است، با توجه به اینکه کاملاً بر پایه آرای قدیمی ساخته می‌شود، در برخی موارد قانون حاکم در یک ایالت مربوط به رأی قدیمی است. راه‌های متعددی برای دسترسی به این آرا وجود دارد. در آمریکا پژوهشگران به‌طور گسترده از منابع الکترونیکی استفاده می‌کنند. به همین دلیل در این کشور پایگاه‌های اینترنتی تجاری متعددی به‌وجود آمده است که آرای دادگاه‌ها و بسیاری از منابع ثانویه را جمع‌آوری می‌کنند. این پایگاه‌ها همچنین با برنامه‌ریزی‌های پیشرفته امکان آسان تحقیق و پیدا کردن حتی آرای دادگاه‌های بدوی را از میان پنجاه ایالت آمریکا مهیا می‌کنند. معروف‌ترین این سامانه‌ها^۱ WestLaw (www.westlaw.com) و LexisNexis (www.lexisadvance.com) هستند. پژوهشگران حقوق تطبیقی در ایران می‌توانند به سایت‌های رایگان موجود مراجعه کنند که به صرف زمان بیشتری جهت پیدا کردن پرونده احتیاج خواهد داشت. سایت گوگل اسکالر (<https://scholar.google.com>)^۱ به‌تازگی اقدام به نشر رایگان آرای دادگاه‌های آمریکا کرده است. این سایت اجازه انتخاب ایالت و یا دادگاه فدرال موردنظر را به شما می‌دهد. برای جست‌وجوی پرونده در این پایگاه به نام کامل پرونده احتیاج خواهید داشت. بهترین راه برای پیدا کردن نام پرونده‌های مرتب مراجعه به منابع ثانویه است تا در آن منابع نام کامل پرونده را پیدا کرده و در گوگل اسکالر به متن کامل آن رأی دسترسی پیدا کنیم.

۲. برای مشاهده فهرست کاملی از معروف‌ترین ترتیب‌ها در رشته‌های مختلف حقوقی ر.ک: <http://researchguides.lawnet.fordham.edu/treatiseguide>

۳. امروزه در حوزه مسئولیت مدنی معروف‌ترین هورن بوک موجود نوشته دن دابز (DAN B. DOBBS) است. این هورن بوک جایگزین هورن بوک قدیمی مشهور کیتون و پروسر (Keeton and Prosser) شده است. کیتون و پروسر دیگر بار حقوقی قدیم خود را نداشته و بسیار محدود تنها در صورت پژوهشی تاریخی استفاده می‌شوند. در آمریکا پژوهشی که در حوزه مسئولیت مدنی از کتاب دابز استفاده نکرده باشد، گویی پژوهشی ناقص تلقی می‌شود:

مجموعه‌هایی با عنوان «بازگویی حقوق مسئولیت مدنی»^۱ ضرورت دارد. تاکنون سه دوره از این مجموعه‌ها (بازگویی اول تا سوم) در خصوص حقوق مسئولیت مدنی تدوین شده است. بازگویی سوم همچنان در حال تکمیل است، اما بازگویی دوم معروف‌ترین این مجموعه کتاب‌هاست.^۲ مؤسسه حقوق آمریکا در مجموعه‌هایی که بیشتر توسط وکلا استفاده و به سرعت به‌روزرسانی می‌شود، پرونده‌های قضایی در زمینه یک موضوع بسیار جزئی از سرتاسر ایالت‌های آمریکا را جمع‌آوری کرده است که صرفاً حاوی اطلاعات پرونده است و دربردارنده نقد و توضیح نیست (Nedzel, 2012: 170; Armstrong, 2009: 150).^۳ کتاب‌های پرونده‌ها^۴ در کلاس‌های درسی مسئولیت مدنی استفاده می‌شوند و ضمن نقل پرونده‌های مشهور مسئولیت مدنی، ذهن دانشجو را با پرسش‌های گوناگون حول پرونده درگیر می‌کنند.

نکته مهم دیگری که در اینجا باید به آن توجه کرد «زبان ارجاع» است. در بسیاری از موارد در پژوهش‌های تطبیقی به زبان فارسی، به دلیل آشنا نبودن به زبان ارجاع، ارجاعات به نحوی صورت می‌گیرد که خواننده امکان رجوع به منبع موردنظر را ندارد. در حقوق آمریکا در

DAN B. DOBBS, PAUL T HAYDEN, ELLEN BUBLICK, HORNBOOK ON TORTS, West Academic Publishing, 2016.

1. Restatements of tort law

۲. در دهه ۱۹۲۰ در آمریکا عده‌ای از استادان، قضات و وکلا مؤسسه‌ای را با نام مؤسسه حقوق آمریکا (American Law Institute) تأسیس کردند. این مؤسسه با هدف شفاف‌سازی حقوق کامن‌لای آمریکا تشکیل شد و در این زمینه مجموعه‌هایی را با نام بازگویی قانون (Restatements of Law) تدوین کرد. این مجموعه‌ها که در تمامی رشته‌های اصلی حقوقی نوشته شده‌اند، سعی در جمع‌آوری نظریات غالب در پنجاه ایالت آمریکا داشته و آن تئوری مقبول را مانند یک ماده قانونی بازگو می‌کنند. نگارش هر یک از این مجموعه‌ها نیز توسط یک محقق مشهور در آن حوزه نظارت می‌شود که به وی گزارشگر (Reporter) می‌گویند. در قسمت مربوط به توضیحات این مجموعه‌ها به‌طور معمول به مسیری که قانون به سمت آن گرایش دارد نیز اشاره می‌شود. برای مثال، اگر نظریه‌ای به‌تازگی در میان قضات آمریکا مشهور شده باشد، اشاره می‌شود که این نظریه در حال مشهور شدن در میان ایالت‌های بسیاری است. این مجموعه‌ها مورد انتقاد نیز قرار گرفته‌اند. برخی بر این باورند نظریات سیاسی و منافع اقتصادی سبب می‌شود گرایش نویسندگان در انتخاب نظر غالب بی‌طرفانه نباشد. از آنجا که این مجموعه‌ها توسط قضات و وکلا به‌کار می‌روند، انتخاب یک تئوری توسط گزارشگران می‌تواند تأثیر جدی در تغییر شکل آرای بعدی داشته باشد. برای مثال، برخی شرکت‌ها تلاش می‌کنند تا با استفاده از وکلای خود نظریات حقوقی به‌خصوصی را که به نفع شرکت است، به نویسندگان این مجموعه‌ها القا کنند. یکی از دلایل محبوبیت مجموعه دوم نسبت به بازگویی سوم، وجود همین اتهامات نسبت به بازگویی سوم است. برای ملاحظه انتقادات و پاسخ به انتقادات توسط نویسندگان بازگویی قانون مسئولیت مدنی کالاها ر.ک:

James A. Henderson Jr., Aron Twerski, The Politics of the Products liability Restatement, 26 Hofstra L. Rev. 667, 1997-1998.

۳. این مجموعه‌ها هم به‌صورت چاپ‌شده موجود است و هم به‌صورت آنلاین در سایت اینترنتی وست لا (Westlaw) در دسترس است. البته از دانشنامه‌های حقوقی نیز که به‌عنوان واسطه‌ای برای پیدا کردن منبع اصلی استفاده می‌شود، نباید غافل شد (Armstrong, 2009: 148). دو مجموعه دانشنامه حقوقی معروف در آمریکا به شرح زیر است: Corpus Juris و Secndum (CJS) و American Jurisprudence 2d (AmJur 2d).

4. Case Law Books

راستای یکسان‌سازی ارجاعات، کتاب مرجعی به نام کتاب آبی^۱ تهیه شده که معروف‌ترین مرجع در این زمینه است. کتاب آبی یک زبان مشترک میان تمام پژوهشگران حقوقی در آمریکاست که نحوه استفاده از آن در تمام دانشکده‌های حقوق به دانشجویان سال اول حقوق تدریس می‌شود. از این رو، پژوهشگری که در خصوص حقوق آمریکا تحقیق می‌کند، باید نسبت به ارجاع به پرونده‌های دادگاه‌ها و قوانین مصوب آمریکا طبق قانون کتاب آبی عمل کند.^۲

۳. الزامات مربوط به شناخت ماهوی حقوق آمریکا

اغلب مطالعات تطبیقی صورت‌گرفته در حوزه مسئولیت مدنی در حقوق ایران جنبه عملی دارد و محقق با هدف استفاده از نتایج به دست آمده از مطالعه تطبیقی و استفاده از راه‌حل‌ها و ایده‌های مطرح شده در حقوق خارجی مبادرت به بررسی تطبیقی می‌کند. تاریخ تحول اندیشه‌های مسئولیت مدنی در حقوق آمریکا نشان می‌دهد که این ضرورت‌ها و نیازها بوده که قواعد مسئولیت مدنی را به دنبال خود کشانده است (Edward, 2003). در تعدادی از مقالات و رساله‌ها قواعد و راه‌حل‌های حقوق خارجی بدون توجه به وضعیت اقتصادی و اجتماعی جامعه ایران برای حقوق ایران نیز پیشنهاد می‌شود، غافل از اینکه چنین قواعد و راه‌حل‌هایی مخصوص جامعه‌ای با شرایط متفاوت است و هرچند به ظاهر معقول و منطقی است، در وضعیت فعلی امکان اعمال و اجرای آن در حقوق ایران وجود ندارد و نیازمند بومی‌سازی است. تحول قواعد مسئولیت مدنی و قانونگذاری در این حوزه باید منبعث از شرایط اجتماعی و اقتصادی کشورها باشد. در ادامه سه مشخصه بارز حقوق مسئولیت مدنی آمریکا و آسیب‌های مربوط به امکان اعمال و اجرای آن در حقوق ایران بررسی می‌شود.

1. The BlueBook: A Uniform System of Citation, 2010

۲. برای مثال، در ابتدای این مقاله به یک پرونده حقوقی به نام مکفیرسون در برابر شرکت بیوک اشاره شد. ارجاع به این پرونده در منابع حقوقی آمریکایی بدین صورت ملاحظه خواهد شد: MacPherson v. Buick Motor Co., 111 N.E. 1050 (N.Y. 1916). پژوهشگر در صورت روبه‌رو شدن با این عبارت با مراجعه به کتاب آبی متوجه می‌شود این رأی در کدام ایالت و توسط کدام دادگاه (بدوی، تجدیدنظر یا دیوان عالی) صادر شده و در کدام منبع چاپ شده و در چه صفحه‌ای یافت می‌شود. اسم کامل این ارجاع براساس آنچه در بالا دیدیم بدین ترتیب است:

Donald c. MacPherson versus Buick Motor Company, volume 111 of North Eastern Reporter, page 1050 (decided by New York Court of Appeal in 1916)

مثال دیگر ذکر یک قانون مصوب کنگره آمریکاست. به عبارت روبه‌رو دقت کنید: 14 C.F.R. §250.2. (2001). یک پژوهشگر مسلط به کتاب آبی می‌داند که عبارت بالا بدین معناست: Title 14 of the Code of Federal Regulations, section 250.2. (published in 2001)

۳.۱. زیان‌دیده‌محوری حقوق آمریکا

در نتیجه تصویب قوانین جدید و تغییر رویه دادگاه‌ها، حقوق مسئولیت مدنی در ایالات متحده آمریکا از دهه ۱۹۶۰ به بعد کم‌کم در جهت حمایت از زیان‌دیدگان گام برداشته و روزبه‌روز دروازه مسئولیت مدنی در حقوق این کشور بازتر شده و این امر خود افزایش دعوای مسئولیت مدنی را به همراه داشته است. عمده‌ترین دلایل این تحول به شرح زیر است: ۱. گسترش قلمرو خطای معین بی‌احتیاطی: در این خطا نه تنها سخت‌گیری در خصوص تحقق وظیفه مراقبت و احتیاط از جانب خواننده برداشته شد، تکالیف و وظایف جدیدی بر عهده فعالان اقتصادی قرار گرفت و براساس آن مکلف شدند مشتریان خود را در قبال خسارتی که توسط اشخاص ثالث به آنها وارد می‌شود، محافظت کنند؛ ۲. افزایش موارد مسئولیت محض، مانند مسئولیت محض تولیدکننده کالا^۱ و انجام‌دهندگان فعالیت‌های خطرناک^۲؛ ۳. قوانینی به تصویب رسید که طرح دعوای گروهی را برای زیان‌دیدگان فراهم کرد؛^۳ ۴. تقریباً در تمامی ایالات «قاعده تقصیر مشترک»^۴ که قاعده‌ای همه یا هیچ بود و در صورت اثبات زیان‌دیده را به‌طور کامل از جبران خسارت محروم می‌کرد، ملغی شده و «قاعده تقصیر نسبی»^۵ جایگزین آن شد؛ ۵. مصونیت‌هایی که برای دولت، مؤسسات خیریه و اعضای خانواده وجود داشت، از بین رفت و برخی از قوانین و نظریه‌های قدیمی^۶ ملغی شد؛ ۶. محدودیت‌هایی که برای نظام مسئولیت مالک وجود داشت از بین رفت؛ ۷. موارد معافیت از مسئولیت در حوزه خطای پزشکی کاهش یافت و برخی از نظریه‌های قدیمی با هدف تسهیل جبران خسارت زیان‌دیدگان حذف شد و خطاهای

1. enterprise liability'

2. 'abnormally dangerous' activities-

۳. دعوای گروهی آن دسته از دعوای است که در آن دسته‌های وسیعی از زیان‌دیدگان در نتیجه فعل زیانبار متحمل خسارت مشابهی می‌شوند و آنان برای جبران خسارت وارد شده به خود به‌طور گروهی مبادرت به طرح دعوای مشابهی به‌طور همزمان می‌کنند یا غالباً به‌جای طرح دعوای متعدد، دعوایی به نمایندگی از تمام زیان‌دیدگان مطرح می‌شود. در این دعوای چنانچه حکم به نفع یکی از زیان‌دیدگان صادر شود، معمولاً واردکننده زیان سعی می‌کند تا سایر دعوای را از طریق صلح و سازش فیصله دهد. دعوای مزبور بیشتر در زمینه حقوق مصرف‌کنندگان رواج دارد. این گونه دعوای آمریکا و کانادا به‌طور وسیعی گسترش پیدا کرده است، تا آنجایی که در سال‌های اخیر انتقاداتی در خصوص توسعه آن صورت گرفته که به اصلاحاتی در این زمینه منجر شده است (Guégan, 2009).

4. contributory negligence

5. comparative negligence

در حقوق آمریکا اکنون قاعده «بی‌احتیاطی مشارکتی» (Contributory negligence) که براساس آن چنانچه زیان‌دیده در روی دادن حادثه زیانبار مقصر باشد و نقش عمده داشته باشد به‌طور کلی از گرفتن خسارت محروم می‌شود، ملغی شده و به‌جای آن قاعده «بی‌احتیاطی نسبی» (Comparative negligence) اعمال می‌شود که مطابق آن زیان‌دیده تنها به نسبت تقصیرش حق گرفتن بخشی از خسارت را از دست می‌دهد (White, 2003: 472-487).

White, G. Edward: Tort Law in America: An Intellectual History, Expanded edition, Oxford University Press, 2003, ; Fletcher, George P. and Sheppard, Steve, American law in a global context: The basics, pp. 472-487

۶. مانند guest doctrines و auto-guest statutes

جدیدی که از طریق آنها امکان جبران پاره‌ای از زیان‌ها فراهم شد، ایجاد گردید؛^۸ شرایط احراز رابطه سببیت از طریق نظریه‌هایی مانند مسئولیت به نسبت سهم بازار،^۲ مسئولیت بدلی،^۳ از دست دادن فرصت و شانس^۴ تسهیل شد؛^۹ مبالغی که در دعاوی مسئولیت مدنی بابت خسارت‌های درد و رنج،^۵ خسارات تنبیهی،^۶ مورد حکم قرار می‌گرفت، به شدت افزایش یافت (Sugarman, 2002: 2; Sebok, 2003: 1031).^{۱۰} «قاعده منع جنبی»^۷ به نفع زیان‌دیدگان شکل گرفت (بادینی، ۱۳۸۷: ۴۴).

برعکس حقوق آمریکا، در حقوق ایران دروازه مسئولیت مدنی در جهت حمایت از زیان‌دیده بسته است و از اصل جبران کامل خسارت به‌ویژه در حوزه خسارت بدنی خبری نیست و در حوزه خسارات مادی هم قوانین بیشتر از اموال مادی و عینی حمایت کرده‌اند و نسبت به جبران منافع اقتصادی که امروزه در درجه اول اهمیت است، توجه اندکی شده است. حتی در حوزه خسارت مالی و غصب نیز که به ظاهر نظامی قدرتمند برای حمایت از زیان‌دیدگان ایجاد کرده، خسارات به‌طور کامل جبران نمی‌شود؛ برای مثال چنانچه شخصی سکه متعلق به دیگری را در زمانی که قیمت سکه چهار میلیون تومان است غصب کند و پس از مدتی قیمت سکه به دو میلیون تومان کاهش یابد، چنانچه عین سکه‌ها موجود باشد، مسئولیت غاصب از باب غصب محدود خواهد بود به استرداد عین سکه‌ها، این در حالی است که مالک سکه‌ها از فروش آن با قیمت چهار میلیون تومان محروم شده و اکنون ناگزیر از فروش به قیمت دو میلیون تومان است. همچنین از نظام‌های خاص مبتنی بر مسئولیت محض مانند مسئولیت محض تولیدکننده کالا و مسئولیت محض انجام‌دهندگان فعالیت‌های خطرناک خبری نیست. یا در حوزه خسارت بدنی که تعدادی از نویسندگان مدعی شده‌اند که بر اساس نظریه

۱. مانند negligent infliction of emotional distress و intentional infliction of emotional distress

2. market-share liability

3. alternative liability

4. loss of chance

5. pain and suffering

6. punitive damages

7. Collateral source rule = Collateral-benefit rule = res inter alios acta.

براساس این قاعده: «اگر زیان‌دیده از منبع دیگری مبلغی بابت جبران خسارت دریافت کند که ارتباطی به واردکننده زیان نداشته باشد، مبلغ و مزایایی که او از چنین منبعی دریافت می‌کند نباید از خسارتی که استحقاق دریافت آن را از واردکننده زیان دارد، کسر شود و خواننده دعاوی مسئولیت مدنی نباید از این امر که زیان‌دیده در نتیجه خطای وی از منبع دیگری مبلغی دریافت داشته است، سود ببرد» (Garner, 2004: 279-280) در بسیاری از ایالات (از جمله ایالت‌های آلاسکا، کنکتیکوت (Connecticut)، فلوریدا، میشیگان، مینسوتا و نیویورک) به موجب قوانین خاص قاعده یادشده به کلی لغو شده یا در آن تغییراتی اساسی داده شده یا محدود به برخی از مزایای جنبی (مانند ایالت کلرادو) و دعاوی خاص (مانند دعاوی ناشی از تقصیر پزشکی) شده است یا اینکه برای پرداخت کننده مزایای جنبی، حق رجوع به واردکننده زیان به رسمیت شناخته شده است (English Law Commission's Consultation Paper No. 147, 1997: 56-75).

قابلیت انتساب در قانون مجازات اسلامی صرف انتساب فعل زیانبار به واردکننده زیان برای تحقق مسئولیت مدنی او کافی است، در عمل قابلیت انتساب وقتی وجود خواهد داشت که تقصیر اثبات شود و از این جهت احراز تقصیر موضوعیت دارد، از این رو حتی در خصوص خسارات بدنی هم نظام مسئولیت محض دیده نمی‌شود.

حال پرسشی که مطرح می‌شود این است که آیا پژوهشگر حوزه مسئولیت مدنی با پی بردن به وضعیت حقوق آمریکا زیان دیده محوری حقوق این کشور که منصفانه و معقول به نظر می‌رسد، تحول مشابهی را برای حقوق ایران پیشنهاد دهد؟ پاسخ مناسب به پرسش اخیر این است که محقق در هر باید شرایط اقتصادی و اجتماعی کشور مورد مطالعه را در نظر گیرد و با در نظر گرفتن چارچوب‌های کلان نظام حقوقی این دو کشور موضوع را از ابعاد مختلف بررسی و سپس نتیجه‌گیری کند و راهکار شایسته را ارائه دهد. برای مثال، گذر از مسئولیت محض به مسئولیت مبتنی بر تقصیر در قرن نوزدهم در جوامع غربی به منزله دادن یارانه به صنایع نوظهور بوده است، زیرا در آن زمان الزام صاحبان صنایع به تحمل هزینه‌های خارجی (هزینه‌های حوادث) از طریق مسئولیت محض سبب ورشکسته شدن صنایع و محروم شدن جامعه از تولیدات صنعتی می‌شد؛ به‌ویژه که صنعت بیمه هنوز رشد نکرده بود. از این رو از نظر اقتصادی، به‌منظور تخصیص کارای منابع، مسئولیت مبتنی بر تقصیر ضروری بود. اما هنگامی صنعت و تولید نهادینه شد و تکامل پیدا کرد و حتی در برخی از زمینه‌ها با مشکل تولید مازاد روبرو شدند، این اطمینان ایجاد شد که برقراری نظام مسئولیت محض که نوعی مالیات مخفی است و هزینه تولید را بالا می‌برد، لطمه‌ای به تولید و سرمایه‌گذاری نمی‌زند و به‌دلیل رقابت شدید در برخی از اقتصادهای مبتنی بر بازار مانند حقوق آمریکا، حتی به بهینه شدن و ایمن شدن تولیدات و سرمایه‌گذاری در ایمنی منجر می‌شود.

هرچند نویسندگان این مقاله به‌دلیل مزایای فراوان مسئولیت محض ناشی از عیب تولید و به‌ویژه ملاحظات مربوط به افزایش ایمنی و کمک به توزیع ضرر و حمایت از حقوق مصرف‌کننده معتقد به برقراری این نوع مسئولیت برای حقوق ایران هستند، شاید دغدغه حمایت از تولید قانونگذار را وادار کرده که در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۸ مسئولیت محض تولیدکننده کالا را که در طرح اولیه پیشنهادی دولت وجود داشت، حذف کند و موضعی بحث‌برانگیز و مبهم اتخاذ نماید (بادینی، ۱۳۹۱: ۵۱۱).

حتی در خود ایالات متحده آمریکا نیز زیان دیده محوری حقوق این کشور مورد انتقاد قرار گرفته و به‌دلیل بالا بردن هزینه‌های تولید و کاستن انگیزه برای سرمایه‌گذاری و ابتکار به‌عنوان عاملی برای جلوگیری از توسعه بیشتر اقتصادی تلقی شده است (Cross, 2011: 28-29; Battesini, 2015: 25). شواهد زیادی در دست است که نشان می‌دهد برخی تولیدکنندگان تنها

به دلیل دوری از خطر گرفتار شدن در بخت‌آزمایی دعوی مسئولیت مدنی^۱ (و نه صرفاً به دلیل خطرناک بودن محصولات خود) تعدادی از تولیدات جدید خود را به بازار عرضه نمی‌کنند یا تلاش کرده‌اند تا استفاده از بعضی از تولیدات را محدود و خط تولید برخی دیگر را کلاً متوقف کنند (Prist, 1987: 289). البته هدف از طرح بحث مذکور این بود که نظریه‌ها و راه‌حل‌های حقوق خارجی را نباید به صورت دربست و بدون آزمایش قبلی و قبل از بومی‌سازی پذیرفت، اما این بدان معنی نیست که نظام مسئولیت مدنی ایران در خصوص خسارات جبران‌پذیر به تحول احتیاج ندارد و دارای وضعیت مطلوب است. نپذیرفتن خسارات افزون‌بر دیه، نداشتن تمایل به جبران خسارت معنوی با پول و ابهام در خصوص جبران ضرر اقتصادی (عدم‌النفع) جزو مهم‌ترین این کاستی‌هاست. بسیاری از این ابهامات، خلأها و کاستی‌ها ناشی از تصویب قوانین موازی در حوزه مسئولیت مدنی است: با اینکه قانون مدنی ایران در زمینه در ماده ۳۰۷ به بعد در خصوص موجبات ضمان قهری نظام کاملی را که اغلب از فقه اسلامی اقتباس شده و بر پایه اصول کلی استوار است، مستقر کرده، قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ با الهام از قوانین کشورهای سوئیس و آلمان و بدون توجه به مواد قانون مدنی نظام کامل دیگری را که مبتنی بر اندیشه تقصیر است، پایه‌گذاری کرده است. قانون مجازات اسلامی با تدوین مقرراتی در کتاب چهارم خود در خصوص دیات براساس طرح فروعات و حتی اختصاص فصل ششم بخش اول این کتاب به «موجبات ضمان» و فراتر رفتن از خسارت بدنی و سکوت در خصوص نسخ یا عدم نسخ دو نظام قبلی این آشوب و موازی کاری را کامل ساخته است.

۳.۲. نقش مسئولیت مدنی در تنظیم رفتار تابعان حقوق

در حقوق آمریکا بر اثر گسترش و نفوذ تحلیل اقتصادی حقوق، به مسئولیت مدنی تنها به‌عنوان نظامی برای جبران خسارت زیان‌دیدگان نگریسته نمی‌شود، بلکه این شاخه از حقوق خصوصی در درجه اول سازوکاری برای تنظیم رفتار تابعان حقوق است. در برخی منابع حقوق آمریکا به خواهان در دعوی مسئولیت مدنی «دادستان خصوصی» گفته شده که کنایه از آن است که هرچند انگیزه اصلی خواهان از طرح دعوی مسئولیت مدنی گرفتن خسارت به نفع خویش است، اما هر حکمی که در دعوی مسئولیت مدنی صادر می‌شود، بازتاب اجتماعی هم دارد و عاملی برای تنظیم رفتار بنگاه‌های اقتصادی و واردکنندگان زیان بالقوه و حتی تنظیم قیمت‌ها و بالا بردن کیفیت کالاها است: صدور احکام جبران خسارت علیه تولیدکنندگان کالای معیوب آنان را وامی‌دارد تا در زمینه سلامت و ایمنی محصولات خود بیشتر

سرمایه‌گذاری کنند یا مکلف کردن تولیدکنندگان سیگار به جبران خسارت مصرف‌کنندگان سیگار که دچار سرطان ریه شده‌اند سبب می‌شود تا خسارات ناشی از این فراورده خطرناک جزو هزینه‌های تولید محاسبه شود و قیمت سیگار پایین نیاید و کنترل شود.^۱

در بیشتر کشورها خسارات جبران‌پذیر محدود به خسارات واقعی واردشده به زیان‌دیده است و در دادرسی مدنی صدور حکم به «خسارات تنبیهی»^۲ یا «خسارت نمادین»^۳ را که در پی تنبیه و مجازات واردکننده زیان با هدف بازداشتن وی و عاملان زیان بالقوه از در پیش گرفتن رفتار زیانبار در آینده است، عادلانه نمی‌دانند، زیرا در دادرسی‌های مدنی تضمین‌ها و حمایت‌هایی که در دادرسی کیفری از متهم صورت می‌گیرد، وجود ندارد. اما در ایالات متحده آمریکا از دیرباز دادگاه‌ها در مواردی با هدف پیشگیری و تنظیم رفتار افراد این نوع خسارات را مورد حکم قرار می‌دهند.^۴ از طرف دیگر، برای جلوگیری از تحقق خطر و توقف فعل زیانبار، بدون نیاز به درخواست جبران خسارت می‌توان از دادگاه تقاضای «دستور منع» کرد، از این‌رو از لحاظ فنی و دادرسی نیز مسئولیت مدنی در تکلیف به جبران خسارت خلاصه نمی‌شود (Dobbs, Hayden & Bublickm, 2016:4 & 11).

در حقوق ایران به مسئولیت مدنی تنها به‌عنوان ماشینی ناقص برای جبران خسارت نگاه می‌شود و کارکرد پیشگیرانه آن مغفول مانده است. توجه به پیشگیری در سطح کلان و کاهش هزینه‌های نظام مسئولیت مدنی می‌تواند افزایش خسارات قابل پرداخت به زیان‌دیدگان را هم به‌همراه داشته باشد. برای مثال، در حال حاضر به‌نظر می‌رسد قیمت دیه که هر سال توسط قوه قضاییه اعلام می‌شود، بسیار کمتر از قیمت واقعی دیه در شرع است.^۵ یکی از دلایل پایین

۱. در خصوص مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه سیگار در حقوق آمریکا ر.ک: کاتوزیان، ۱۳۸۶: ۲۰۶-۱۷۹.

2. Punitive damages

3. exemplary damages

۴. اما، در سال‌های اخیر در حقوق آمریکا در خصوص این‌گونه خسارات انتقادهایی به‌عمل آمده است. منتقدان معتقدند که مبالغی که بابت خسارات تنبیهی رأی داده می‌شود، گزاف، دلبخواهی و بدون مناسبت و نه‌تنها اهداف تعیین‌شده برای آن را برآورده نمی‌سازد و در مواردی ممکن است محدودیت‌هایی برای انجام فعالیت‌های مفید ایجاد کند، زیان‌دیده نیز ممکن است استحقاق گرفتن آن را نداشته باشد و به دارا شدن بدون جهت او منجر شود. این انتقادهای ثمر داده و سبب شده که در حقوق بسیاری از ایالات برای خسارات تنبیهی سقف تعیین شود. در سال ۱۹۹۵ در ۹ ایالت اصلاحاتی قانونی در زمینه خسارات تنبیهی به‌عمل آمده است. برای مثال در قوانین جدید ایندیانا صدور حکم به خسارات تنبیهی تنها تا مبلغ ۵۰۰۰۰ دلار یا تا میزان سه برابر خسارات واقعی مجاز دانسته شده است. در برخی دیگر از ایالات به خواننده امکان داده شده تا به دفاعیاتی استناد کند. برای مثال در ایالت داکوتای شمالی علیه تولیدکننده‌ای که محصولش منطبق با مقررات فدرال یا دولتی تولید شده است، حکم به خسارات تنبیهی نمی‌توان داد. همچنین در تعدادی از ایالات پیشنهاد شده است تا خسارات تنبیهی به‌جای زیان‌دیده به خزانه دولت واریز شود. در بسیاری از ایالات نیز خسارات تنبیهی محدود به چند برابر خسارات واقعی یا درصدی از منافع عامل زیان شده است (Edwards, 2009: 407-417).

۵. قیمت دیه کامل براساس اقلایماند گاو و گوسفند بیش از دو میلیارد تومان است. تعیین دیه کامل براساس قیمت ۱۰۰ رأس شتر کمتر از قیمت واقعی شتر در بازار است.

اعلام کردن قیمت دیه، رایزنی‌های شرکت‌های بیمه در ابتدای هر سال برای جلوگیری از افزایش قیمت دیه است. شرکت‌های بیمه در ایران با انبوهی از پرونده‌های مربوط به خسارت فوتی و جرحی ناشی از حوادث رانندگی روبه‌رو هستند و در صورت افزایش نرخ دیه ممکن است توان پرداخت خسارات قابل مطالبه را بدون افزایش حق بیمه نداشته باشند، درحالی‌که دولت هم تمایلی به افزایش حق بیمه ندارد. مطابق آمارها، میزان تلفات ناشی از حوادث رانندگی در ایران چندین برابر استاندارد جهانی است و پس از مدت‌ها تلاش و برنامه‌ریزی به سالی حدود ۲۰ هزار کشته و چند برابر این عدد مجروح رسیده است (<http://havades.mrud.ir>). اگر تعداد حوادث به نصف کاهش یابد، شرکت‌های بیمه توان پرداخت دیه به نرخ بالاتر را هم خواهند داشت و امکان پرداخت دیه براساس قیمت سایر اقلام (مانند گاو و گوسفند) که چندین برابر قیمت شتر است، وجود دارد.

در حقوق ایران نیز لازم است به مسئولیت مدنی همانند حقوق آمریکا به‌عنوان دادستان خصوصی نگاه شود و به نقش آن در تنظیم رفتار بیشتر توجه شود. برای مثال، در حال حاضر در دعای توهین دادگاه‌ها به صدور حکم به مبلغ اندکی جزای نقدی (۵۰ تا ۱۰۰ هزار تومان) کفایت می‌کنند، که بی‌شک اثر بازدارنده ندارد و به‌دلیل پایین بودن قیمت توهین تقاضا برای این ناهنجاری در ایران افزایش یافته است. حال که ضمانت اجرای کیفری ناکارآمد است، باید از مسئولیت مدنی کمک گرفت و قاضی بتواند در دعای توهین بابت جبران خسارت معنوی (نقض حقوق معنوی مربوط به شخصیت) مبلغ شایان توجهی که اثر بازدارنده داشته باشد، مورد حکم قرار دهد.^۱ یا برای پیشگیری تخلفات مطبوعاتی، در کنار هیأت منصفه مطبوعات، تقویت نقش مسئولیت مدنی و دادن جایگاه واقعی به آن می‌تواند مطبوعات متخلف را که در بیشتر موارد انگیزه آنان جنبه مالی دارد، از ترس محکوم شدن به پرداخت مبالغ سنگین در دعای مسئولیت مدنی به دنبال شکایت دادستان‌های خصوصی (خواهان‌ها در دعای مسئولیت مدنی) به رعایت قوانین و جلوگیری از درج مطالب خلاف واقع و حفظ حریم خصوصی افراد و ادارات. خصوصی‌سازی به معنای عام که امروزه مورد توجه دولتمردان در ایران است، شامل سپردن نقش قواعد ناکارآمد انتظامی عمومی و دولتی به سازوکار چابک مسئولیت مدنی هم است.

۳.۳. کارکرد توزیعی مسئولیت مدنی در حقوق آمریکا

گسترش دعای مسئولیت مدنی و افزایش قلمرو خسارات قابل جبران و زیان‌دیده‌محوری حقوق آمریکا و در کل افزایش هزینه‌های اداره نظام مسئولیت مدنی به توسعه بیمه مسئولیت

۱. در خصوص نحوه جبران خسارات ناشی از نقض حقوق مربوط به شخصیت در حقوق خارجی ر.ک: میرشکاری، ۱۳۹۶.

مدنی و ایجاد تحول در ارکان و پاره‌ای از قواعد مسئولیت مدنی منجر شده است (Priest, 1991: 31-50). تا جایی که پاره‌ای از حقوقدانان به اتکای بیمه‌های خصوصی و اجتماعی و ارائه آمار و اطلاعاتی مبنی بر ناکارآمدی نظام مسئولیت مدنی^۱ از پیشنهاد الغای نظام مسئولیت مدنی به صورت کلی (Sugarman, 1986: 558) یا دست کم نظام مسئولیت مدنی در حوزه خسارت بدنی صحبت کرده‌اند (Sugarman, 1992).

امروزه کمتر کسب و کاری را می‌توان یافت که بدون پوشش بیمه مسئولیت مدنی به فعالیت بپردازد. غیر از بیمه اتومبیل که در بیشتر ایالات در قالب «بیمه شخص اول» اجباری است، در سایر موارد اخذ بیمه مسئولیت اختیاری است. با این همه، در عمل پوشش بیمه مسئولیت به صورت فرهنگ درآمده و لازمه هر نوع فعالیت اقتصادی تلقی می‌شود. برای مثال، می‌توان به بحران بیمه مسئولیت در دهه ۱۹۸۰ میلادی^۲ اشاره کرد (Prist, 1987: 289-291).

«اداره خطرها» به دغدغه اصلی نظام مسئولیت مدنی آمریکا تبدیل شده و برای انجام این کار حرفه‌های جدیدی که کارشان «مدیریت خطر» است، به وجود آمده‌اند و مسئله خطرها از بحثی حقوقی به موضوعی اقتصادی که نیازمند مدیریت و اداره است، تبدیل شده است. به همین دلیل شرکت‌های بیمه که اداره‌کنندگان اصلی خطرند، برای رفع اختلافات به جای توسل به دادرسی حقوقی در خصوص جبران خسارت و توزیع هزینه‌ها معیارهایی را با توافق یکدیگر تدوین کرده‌اند (Lewis, 1999: 39-40; Fleming, 1971: 51-52).

۱. مطابق آمارهای ارائه شده هزینه نظام مسئولیت مدنی در آمریکا در سال ۲۰۰۲ مبلغی در حدود ۲۳۳ میلیارد دلار بوده که تنها ۵۰ درصد از این مبلغ به زیان‌دیدگان داده می‌شود و بقیه خرج هزینه‌های اداره نظام مسئولیت مدنی می‌شود، از این جهت نظام کارآمدی برای جبران خسارت نیست (Liedtke, 2007).

۲. در اوایل دهه ۱۹۸۶ میلادی ساده‌تر شدن شرایط دریافت خسارت و سخاوتمندی دادگاه‌ها هزینه شرکت‌های بیمه را افزایش داد و به همین دلیل شرکت‌های بیمه حق بیمه برخی از محصولات را مانند واکسن‌ها، حمل و نقل هوایی، وسایل ورزشی و نیز بعضی از خدمات را مانند مامایی، تصدی بالابرها، مخصوص اسکی‌بازان، حمل و نقل تجاری با کامیون به گونه قابل توجهی افزایش دادند و حتی با هر نوع حق بیمه‌ای از بیمه بعضی از محصولات و خدمات مانند وسایل پزشکی و جراحی و نگهداری از کودک خودداری کردند که در نتیجه آن این‌گونه تولیدات و خدمات به‌طور کلی از بازار برچیده شدند؛ این بحران، غیر از شرکت‌ها و مؤسسات تجاری، به شهرداری‌ها و واحدهای دولتی هم کشیده شد. در بعضی شهرها تا زمان فراهم کردن پوشش بیمه‌ای زندان‌ها تعطیل و گشت‌های پلیس متوقف شد. پارک‌ها و مناطق حفاظت‌شده بسته شدند و حتی به دلیل نگرانی از مسئولیت مدنی احتمالی که زیر پوشش بیمه نیست، جشن‌های چهارم جولای برگزار نشد. شرکت‌هایی که به دلیل نداشتن امکانات خودبیمه‌گری و حدود فعالیت در مقابل تغییرات در بازارهای بیمه آسیب‌پذیر بودند، مجبور شدند تا حدود ۲۵ درصد از تولیدات و خدمات خود را از بازار خارج کنند. قیمت کالاها و خدمات به‌شدت افزایش یافت و این امر و نیز برچیده شدن بعضی از کالاها و خدمات از بازار بر درآمد ملی تأثیر گذاشت. آثار درازمدت بحران یادشده بر شهرداری‌ها و واحدهای دولتی نیز قابل توجه بود: عکس‌العمل بسیاری از شهرداری‌ها تغییر اساسی در نظام خدمات عمومی بود. در برخی از شهرها تمام تجهیزات زمین بازی از پارک‌های عمومی برداشته شد؛ تخته‌های شیرجه از تمام استخرهای شنای مدارس جمع‌آوری شد؛ بسیاری از شهرداری‌ها که درخواست بیمه آنان از طرف شرکت‌های بیمه رد شده بود (همچنین بسیاری از شرکت‌ها و مؤسسات تجاری) شرکت‌های بیمه تعاونی تشکیل دادند.

در حقوق آمریکا بیمه اختیاری مسئولیت گسترش پیدا کرده و اخذ پوشش بیمه‌ای با محوریت «بیمه شخص اول» به شکل فرهنگ درآمده است. با این همه، توجه به میزان هزینه‌های نحوه اداره نظام مسئولیت مدنی همواره مورد توجه قرار می‌گیرد. شکل‌گیری بیمه بدون تقصیر اتومبیل^۱ نتیجه دهه‌ها بحث در خصوص ناکارآمدی نظام مسئولیت مدنی برای جبران خسارت زیان‌دیدگان است، اما اخیراً خود این نظام به سبب افزایش هزینه‌ها توسط تعدادی از بیمه‌گران و تشکلهای حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مورد انتقاد قرار گرفته است (Anderson, Heaton & Carrollm, 2010: 144).

در حقوق ایران تابعان حقوق تمایل چندانی به اخذ پوشش بیمه اختیاری مسئولیت ندارند. شاید یکی از دلایل آن این باشد که خلاف حقوق آمریکا، مسئولیت مدنی شدت و قطعیت لازم را ندارد تا این انگیزه را برای اشخاص فراهم کند که براساس عقلانیت فردی خود را تحت پوشش بیمه اختیاری مسئولیت قرار دهند. حتی در مواردی که قوانین بیمه اجباری پیش‌بینی شده، بسیاری از اشخاص مشمول قانون به تکلیف خود عمل نمی‌کنند و پوشش بیمه‌ای اخذ نمی‌کنند. برای مثال، ۹۰ درصد موتورسواران که عامل ۳۰ درصد از تصادفات هستند، فاقد پوشش بیمه شخص ثالث‌اند (<https://khabarfarsi.com/u/5871397>).

۴. نتیجه

پیش‌شرط هر گونه مطالعه تطبیقی و پیوند حقوقی دو چیز است: نخست اینکه اطلاعات ارائه‌شده توسط پژوهشگر از حقوق کشور مورد مطالعه صحیح و واقعی باشد و دومین اینکه حقوق ماهوی هر دو کشور و میزان تأثیرپذیری این حقوق از شرایط اجتماعی و اقتصادی به‌درستی شناخته شود و پس از اطمینان از امکان ادامه حیات عنصر اخذشده از حقوق خارجی بر تنه حقوق داخلی پیشنهاد ورود آن داده شود. با توجه به پیش‌تاز بودن حقوق مسئولیت مدنی ایالات متحده آمریکا، حقوق این کشور مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. با این همه، در هم تنیدن حقوق فدرال و حقوق خاص ایالات و تأثیر قوانین، به‌ویژه قوانین فدرال بر کامن‌لا و نحوه جمع آنها در دعوی و نیز وجود مفاهیم و اصطلاحات خاص در حقوق این کشور که مستلزم شناخت عمیق از این نظام و آشنایی با منابع صحیح و معتبر و نحوه ارجاع به آنهاست، فهم درست از حقوق مسئولیت در این کشور و دسترسی به اطلاعات صحیح را به دغدغه اصلی هر پژوهش تطبیقی تبدیل کرده است.

از لحاظ ماهوی حقوق مسئولیت مدنی در آمریکا، علاوه بر زیان‌دیده‌محور بودن، بر سیاست پیشگیری و توزیع ضرر استوار است و به این شاخه از حقوق به‌عنوان نظامی برای

تنظیم رفتار نگریده می‌شود و نظریه‌ها و قواعد مسئولیت مدنی با مفاهیم اقتصادی آمیخته شده و جنبه بین‌رشته‌ای پیدا کرده است. روشن است که نظام مسئولیت مدنی در آمریکا در بستر نظام اقتصاد مبتنی بر بازار و سرمایه‌داری و مصرف‌گرایی حاکم بر این جامعه شکل گرفته است و راه‌حل‌ها و قواعد حقوق این کشور تنها در صورت فراهم بودن شرایط یکسان در حقوق ایران قابل اعمال است.

تقویت کارکرد پیشگیرانه مسئولیت مدنی در حقوق ایران که خود در بلند مدت به کاهش حوادث و خسارات و گسترش بیمه مسئولیت و حتی حرکت به سوی اصل جبران کامل خسارت منجر خواهد شد، یک ضرورت است و برای این کار می‌توان از قواعد حقوق آمریکا و تجربیات حقوق این کشور پس از پالایش و بومی کردن مفاهیم و نظریه‌ها استفاده کرد. به‌ویژه لازم است در نظام دادرسی مدنی ایران تقاضای «دستور منع» برای جلوگیری از تحقق خطر یا توقف فعل زیانبار به صورت مستقل و بدون تقاضای جبران خسارت پذیرفته شود. مطالعه عمیق حقوق آمریکا نشان می‌دهد که اهداف بازدارندگی، جبران خسارت و توزیع ضرر نه در عرض یکدیگر، بلکه در طول هم قرار دارند؛ به این ترتیب که بازدارندگی و تنظیم رفتار تابعان حقوق به کاهش حوادث و خسارات و گسترش پوشش بیمه مسئولیت منجر می‌شود که آن هم خود به جبران خسارت کامل‌تر و کارآمدتر زیان‌دیدگان می‌انجامد. این نوع نگاه به اهداف کلان نظام مسئولیت مدنی در حقوق ایران نیز به ارتقای جایگاه مسئولیت مدنی و خارج کردن این شاخه اصلی از حقوق خصوصی از حاشیه منجر شده است.

منابع

الف) فارسی

۱. بادینی، حسن (۱۳۸۴). *فلسفه مسئولیت مدنی*، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۲. ----- (۱۳۸۷). «قواعد حاکم بر اعمال همزمان نظام‌های جبران خسارت (مسئولیت مدنی، بیمه و تأمین اجتماعی)»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، فصلنامه حقوق*، دوره ۳۸، ش ۲، ص ۶۸-۳۹.
۳. ----- (۱۳۸۹). «نگرش انتقادی به معیار معقول و متعارف برای تشخیص تقصیر در مسئولیت مدنی»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، فصلنامه حقوق*، دوره ۴۰، ش ۱، ص ۹۳-۷۳.
۴. ----- (۱۳۹۱). «نقدی بر مینا و قلمرو مسئولیت مدنی عرضه‌کنندگان کالا و خدمات در قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۸»، *مجله تحقیقات حقوقی*، دوره ۱۵، ش ۱۴۹، ص ۵۵۴-۵۱۱.
۵. صفایی، سید حسین؛ رحیمی، حبیب‌الله (۱۳۹۷). *مسئولیت مدنی تطبیقی*، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی.
۶. عباسلو، بختیار (۱۳۹۴). *مسئولیت مدنی (با نگرش تطبیقی)*، ج دوم، تهران: میزان.
۷. عادل، مرتضی؛ رحیمی، حسام‌الدین (۱۳۹۷). «اصول ترجمه متون حقوقی»، *فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی*، دوره ۴۸، ش ۲، ص ۳۰۱-۳۲۰، ص ۱۹۳-۳۸۱.
۸. قاسم‌زاده، سید مرتضی (۱۳۷۸). *مبانی مسئولیت مدنی*، تهران: میزان.
۹. کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۶). *مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه سیگار، فصلنامه حقوق*، دوره ۳۷، ش ۳، ص ۲۰۶-۱۷۹.
۱۰. ----- (۱۳۷۸). *الزام‌های خارج از قرارداد: مسئولیت مدنی*، ج ۱ و ۲، ج دوم، مسئولیت مدنی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۱۱. مختاری، مهدی (۱۳۸۰). آموزش: تحصیل حقوق در آمریکا، وکالت: خرداد و تیر، ش ۶، ص ۵۷-۵۴.
۱۲. میرشکاری، عباس (۱۳۹۵). رساله عملی در مسئولیت مدنی، چ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۳. ----- (۱۳۹۶). حقوق شخصیت و حقوق مسئولیت مدنی در اروپا، چ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۴. یزدانیان، علیرضا (۱۳۹۵). قواعد عمومی مسئولیت مدنی (در پنج جلد)، چ اول، تهران: میزان.

ب) خارجی

15. Anderson, James M. Heaton, Paul, Carroll, Stephen J., (2010). *The U.S. Experience with No-Fault Automobile Insurance: A Retrospective*, INSTITUTE FOR CIVIL JUSTICE, the RAND Corporation.
16. Battesin, Eugénio (2015). *Tort Law and Economic Development: Strict Liability in Legal Practice*, THE LATIN AMERICAN AND IBERIAN JOURNAL OF LAW AND ECONOMICS.
17. Cross, Frank B. *Tort Law and the American Economy*, MINNESOTA LAW REVIEW, 2011, 96:28, pp. 28-89.
18. Dobbs, Dan B., Hayden, Paul T. and Bullock, Ellen M., (2016). *Hornbook on torts*, second edition, West Academic Publishing.
19. Edwards, Linda L., Edwards, Stanley J. and Kirtley Wells, Patricia, (2009). *Tort Law*, 4th ed., Delmar Cengage Learning.
20. J.D.S. ARMSTRONG, CHRISTOPHER A. KNOTT, *WHERE THE LAW IS: AN INTRODUCTION TO ADVANCE LEGAL RESEARCH*, (3rd ed. 2009).
21. John C.P. Goldberg, Benjamin C. Zipursky, (2010) *Torts The Oxford Introductions to U.S. Law*, Oxford University Press
22. JOSEPH W GLANNON (2010). *Examples and Explanations The Law of Torts*, Wolters Kluwer Law & Business.
- Garner, Bryan A., (2004). *Black's Law Dictionary*, Thomson, 8th. ed..
23. Geistfeld, Mark A. *Tort Law in the Age of Statutes*, IOWA LAW REVIEW, Vol. 99:957, 2014, pp. 957-1020
24. GOLDBERG, SEBOK, ZIPURSKY, (2012). *TORT LAW RESPONSIBILITIES AND REDRESS*, (3rd ed.). West Publication.
25. Guégan-Lécuyer, *Domages de masse et responsabilité civile*, 2006, LGDJ.
26. Keeton, W. Page, (1984). *Prosser and Keeton on the Law of Torts*, West Publishing Co.: Minnesota
27. Klar, Lewis N., *The Impact of U.S. Tort Law in Canada*, PEPPERDINE LAW REVIEW, Vol 38, Issue 2 Symposium: Does the World Still Need United States Tort Law? Or Did it Ever? 2011, pp. 359-374.
28. Liedtke, Patrick M., *L'ÉVOLUTION DE LA RESPONSABILITÉ CIVILE AUX ÉTATS-UNIS : LEÇONS POUR L'ASSURANCE EUROPÉENNE*, at: [http://revuerisques.fr/revue/risques/html/Risques_60_0021.htm/\\$file/Risques_60_0021.html](http://revuerisques.fr/revue/risques/html/Risques_60_0021.htm/$file/Risques_60_0021.html)
29. NADIA E. NEDZEL, *LEGAL REASONING, RESEARCH, AND WRITING FOR INTERNATIONAL GRADUATE STUDENTS*, (3rd ed. 2012).
- 30- Priest, George L., *The Modern Expansion of Tort Liability: Its Sources, Its Effects, and Its Reform*, *The Journal of Economic Perspectives* Vol. 5, No. 3 (Summer, 1991), pp. 31-50
31. Priest, George L.: (1987). "The Current Insurance Crisis and Modern Tort Law," *96 Yale Law Journal*, pp. 1521-1590, Reprinted in *Foundations of Tort Law*, Edited by Saul Levmore, Oxford University Press, 1994, pp. 289-300.
32. Sebok, Anthony J., (2003). *THE FALL AND RISE OF BLAME IN AMERICAN TORT LAW*, *Brooklyn Law Review*, Vol. 68: 4.
33. Schiller, Sophie (2001). "Hypothèse de l'américanisation du droit de la responsabilité", *Archives de philosophie de droit*, Tome 45, pp. 177-198;
34. Sugarman, Stephen D: *United States tort reform wars*, From the Selected Works of Stephen D Sugarman, University of California, Berkely, Available at: http://works.bepress.com/stephen_sugarman/19.
35. Sugarman, Stephen D.: "Doing away with Tort Law", *73 California Law Review* 558 (1985) .p. 1 at: <http://www.law.berkeley.edu/faculty/sugarmans/doingawaywithtortlaw.htm>.
36. Tunc, André, *Ou va la responsabilité civile aux États-Unis*, *Revue internationale de droit compare*, Année 1989, 41-3 pp. 711-725.
37. White, G. Edward: (2003). *Tort Law in America: An Intellectual History*, Expanded edition, Oxford University Press.
38. William B. Ewald (2001). *What's So Special About American Law?*, *26 Okla. City U. L. Rev.* 1087.
39. The BlueBook (2010). *A Uniform System of Citation*.